

ZA KAKŠNO SEDANJOST GRE V IZJAVI ŠE POGLEDA ME NE?

S slavljenko sva ob prevajanju knjige *Uvod v besediloslovje* večkrat razpravljali o kakih jezikoslovnih vprašanjih, včasih sva tudi načenjali vprašanja, povezana z glagolskim vidom, saj je slavljenska naša vodilna strokovnjakinja za aspektualna razmerja v italijanščini v primerjavi s slovenščino. Eno takih vprašanj je bilo tudi, ali je mogoče v slovenščini uporabiti dovršnik za izražanje sedanjosti, ali gre, denimo, v izjavi *Še pogleda me ne*, kjer je glagol v dovršnem sedanjiku, za sedanjost ali ne. Tu bi rada prispevala nekaj misli o tem.

Seveda je pri tem vprašanju treba najprej natančneje opredeliti pomen ‚sedanjost‘. Eden od kontekstov za tako izjavo je lahko: medtem ko je Marija zraven nas, lahko rečemo tretji osebi: »Le poglej, Marija me še pogleda ne.« In vendar nastopi vprašanje, ali gre pri tej izjavi za ti. ‚pravo‘ ali ‚aktualno‘ sedanjost. ‚Prava‘ ali ‚aktualna‘ sedanjost je sedanjost, ki se uporablja ob odgovoru na vprašanje ‚Kaj ravnokar počneš?‘ Kot je pisal že Miklošič, velja, da se praviloma v slovanskih jezikih zanjo uporablja le nedovršni sedanjik: »Auf die frage: was machst du? kann demnach nur mit einem verbum imperfectivum geantwortet werden.« (Miklosich 1883: 274-75)

Seveda je treba tudi poudariti v slavistiki sicer že precej časa znano dejstvo, da niti narava niti raba glagolskega vida v slovanskih jezikih ni popolnoma enotna. Po nemalo delih, ki so primerjala posamezne slovanske jezike (naj omenim le Isačenko 1960, Petruhina 1998, 2000), je S. Dickey zbral največje število jezikov in kontekstov in v delu *Parameters of Slavic Aspect* (2000) pokazal, da obstajata v slovanskih jezikih glede vidskega obnašanja dve skupini jezikov (Derganc 2010). K vzhodni skupini sodijo ruščina, beloruščina, ukrajinščina in bolgarščina, k zahodni pa češčina, slovaščina, lužiška srbščina in slovenščina. Ostali jeziki naj bi sodili v prehodne skupine. V vzhodni skupini je raba tega ali onega vida v določenih kontekstih bolj obvezujoča kot v zahodni. V ruščini, npr., je v historičnem sedanjiku in v veliki meri tudi pri ponavljajočih se dejanjih obvezen nedovršnik, v nizu zaporednih dejanj pa so praviloma nujni dovršniki. V zahodni skupini je pri nastopanju enega ali drugega vida možna večja svoboda. Nekaj zgledov, ki prikazujejo razliko v rabi glagolskega vida v ruščini oz. slovenščini, je navedenih v Derganc/Miklič (2007). Pomenska podlaga za dovršnik naj bi bila po mnenju Dickeya v zahodni skupini »celostnost« (*totality*), v vzhodni skupini pa »časovna določenost« (*temporal definitness*). Kot je Dickey pisal tudi v kasnejših delih, je stanje v zahodni skupini starejše, medtem ko je vzhodna skupina doživela razvoj v sodobno smer večje gramatikalizacije razmeroma kasno, v ruščini nekako od 17. stoletja dalje (Dickey 2011). Dickey v svojih delih tudi poudarja vpliv intenzivega stika med jeziki

* aleksandra.derganc@guest.arnes.si

zahodne skupine in nemščino. Ideje Dickeya so doživele s strani drugih avtorjev različne dopolnitve, vendar bistvo njegovega pisanja ostaja veljavno.

Glede izražanja prave ali aktualne sedanjosti Dickey piše (2000: 176-177): »When answering ‘Miklosich’s famous question’ – *What are you doing right now?* – all Slavs will use the present tense of an impv, and not a pv verb.« Dickey sicer dalje razpravlja o nekaterih redkih primerih, ki jih je našel v literaturi in v katerih se zdi, da se za izražanje aktualne sedanjosti v tem ali onem slovanskem jeziku vendarle uporablja dovršnik, vendar dodaja, da so se ob spraševanju govorcev relevantnih jezikov ti zgle-di ponavadi izkazali za nesprejemljive. Vseeno velja omeniti, da je v lužiški srbščini sprejemljiva raba dovršnega sedanjika za aktualno sedanjost v pogovornem jeziku (Ермакова/Недолужко 2005: 327). Je pa to vsekakor vprašanje, ki je potrebno nadaljnega raziskovanja.

V Toporišičevi slovnici beremo (390-391):

Pravo sedanjost izražamo navadno le z nedovršnimi glagoli, z dovršnimi le tedaj, če glagol izraža tako dejanje ali potek, ki se izvrši hkrati z izrekanjem. To so glagoli kot *povem, zapovem, rečem, odpovem se, obljubim, prekličem, povabim* ipd. (Vsi so glagoli rekanja, tj. verba dicendi.) Drugi nekateri glagoli, npr. *kupim, prodam* ipd., pomenijo bolj nekako privolitev v ponudbo, privolitev za izvršitev dejanja: *Ali k u p i š od mene brivski aparat?* (‘ali si pripravljen kupiti’). – No, pa ga k u p i m (=‘pa naj bo’).

Toporišič torej za ‘pravo sedanjost’, za katero lahko domnevamo, da gre za tisto, ki je odgovor na Miklošičevo vprašanje, piše, da se izraža »navadno le z nedovršnimi glagoli«. Omenja pa rabo dovršnika, ki ga slovenska slovnična tradicija po S. Škrabcu imenuje *praesens effectivum* ali *izvršilni sedanjik*. V zadnjih desetletjih je bilo o tej posebni rabi precej napisanega, saj je Škrabec konec 19. stoletja dejansko opisal performativnost nekaj desetletij pred Austinom. To je storil v želji, da oporeka Miklošiču, ki je v slovenskih zgledih, kot so »obljubim«, »prisežem« itd. videl pokvarjenost pod vplivom nemščine (Derganc 1996).

Tudi sicer ima dovršni sedanjik v slovenščini vrednost neaktualne sedanjosti in ne pomeni odgovora na vprašanje »Kaj počneš?«. O tem govorijo tudi avtorji *Slovenske slovnice* 1964 (Bajec/Kolarič/Rupel 1964: 238-239), kjer se navajajo med več pomeni dovršnega sedanjika tudi zgledi: *Kdo vzdigne ta kamen?*, *Srajco ti že zašijem, drugega pa ne*, *Zakaj ne odgovorite?* Avtorji pišejo, da taki zgledi ne izražajo dejanja, ki bi se zgodilo v določenem času, marveč le obstoječo možnost ali nemožnost, da se dejanje izvrši oz. obstoječo pripravljenost, voljo, namero, da se dejanje izvrši. Ta pomena pomenjujejo *možnostni* oz. *namerni* dovršnik. Zgledi so parafrazirani z »kdo more ali ne more vzdigniti«, »nekdo je voljan ali ni voljan, pripravljen, odločen ... zašiti, odgovoriti«. Vselej gre za modalne komponente. Avtorji te slovnice tudi eksplicitno pišejo (ibid.: 241): »V tem trenutku zvršeno dejanje se razen pri efektivnem sedanjiku ne da izraziti s sedanjikom dovršnega glagola, ker je to, kar je dovršeno, prav zato že tudi preteklo.«

Sama bi dodala, da tudi pri efektivnem sedanjiku oz. performativni rabi najbrž ne gre za »pravo« oz »aktualno« sedanjost, temveč je v teh izjavah prav tako vsebovana modalna komponenta. Predvidevamo lahko, da pomeni performativni »obljubim« – »pripravljen sem obljubiti, želim obljubiti«, podobno kot za zgled »kupim« Toporišič piše, da ima pomen »sem pripravljen kupiti«.

Čeprav, kot že omenjeno, ni mogoče vselej iskati paralel in razlage za vidsko obnašanje v slovenščini v drugih slovanskih jezikih, pa si dovolimo navesti paralelo iz ruščine. V Bondarko/Bulanin (1967: 70-71) beremo (pričakovano), da je v ruščini v aktualni sedanjosti možen le nedovršni sedanjik. Dalje je navedeno, da čeprav se zdi, da sedanjost včasih izraža tudi dovršni sedanjik, gre v takih primerih za odtenke modalnosti. V zgledu */.../ шапки никак не сыщу /.../* ('kape nikakor ne najdem') gre za nemožnost izvršitve dejanja in ne za aktualno sedanjost.

Mislím torej, da gre v izjavi »še pogleda me ne« za modalni odtenek pomena, torej: »še pogledati me noče«. Vojvodić (2015) piše o zelo podobnih izjavah v ruščini in srbsčini, namreč o rabi zanikanega dovršnega sedanjika v vprašanjih, npr. rus. *Почему ты не придёшь?* oz. srb. *Zašto ne dođeš?* (navaja tudi slo. *Zakaj ne prideš?*). Ob analizi nekoliko različnega pomena v obeh jezikih je bistven poudarek, da gre pri takih vprašanjih predvsem za modalni pomen = zakaj nočeš priti, pridi! In da seveda ne gre za aktualno sedanjost.

Rada bi navedla še zanimiv drobec iz zgodovine ruskega jezika. V znameniti knjigi *Staronovgorodski dialekt* A. A. Zaliznjak navaja zglede, ki so na las podobni našemu. V besedilih, napisanih na brezovem lubju in najdenih v Novgorodu, je našel več izjav, v katerih zanikani dovršni sedanjik poimenuje »prezens naprasnega ožidanija«, torej sedanjik neizpolnjenega pričakovanja (Zaliznjak 1995: 159-160). Tak sedanjik, pravi Zaliznjak, pomeni, da nekdo vztrajno odklanja, da bi nekaj naredil. Eden takih zgledov iz pisma iz 12. stoletja je:

‘А нынѣ водѣ нововују зѣноу, а тѣнѣ не вѣдасть ниѣто зѣ.’
(‘Zdaj, ko je poročil novo ženo, meni ne da nič.’)

Zaliznjak prevaja dovršno zanikano obliko *z ne daet, ne хочет дать* ('ne daje, noče dati'). V sodobni ruščini, kjer ima dovršni sedanjik predvsem pomen futura, taka raba ni običajna in zahteva razlago. Kot se vidi v prevodu v slovenščino, ta stavke preprosto prevajamo z enako obliko – z dovršnim sedanjikom – in pomeni nekaj podobnega kot v stari ruščini. Se pa manj zavedamo, da je natančni pomen 'nič mi noče dati, nič mi ni pripravljen dati'.

Mislím torej, da v slovenščini izjava »še pogleda me ne« pomeni 'še pogledati me noče' in ima modalni pomen ter ni odgovor na vprašanje »'Kaj počne zdajle?« Za aktualno sedanjost še vedno velja, da se praviloma izraža le z nedovršnimi sedanjiki.

Literatura

- BAJEC, Anton/Rudolf KOLARIČ/Mirko RUPEL (1964) *Slovenska slovnica*. 2. popr. izd. Ljubljana: DZS.
- БОНДАРКО, Александр Владимирович/БУЛАНИН Лев Львович (1967) *Русский глагол*. Ленинград: Просвещение.
- DERGANČ, Aleksandra (1996) »Iaz ze zaglagolo Zlodeiu: (K vprašanju glagolskega vida v performativnih izjavah v slovanskih jezikih).« V: Janko Kos/Franc Jakopin/Jože Faganel/Peter Štih/Marijan Smolik/Darko Dolinar (ur.), *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana/Trst: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede/Mladika, 185-192.
- DERGANČ, Aleksandra (2010) »Dve zanimivi obravnavi razlik v kategoriji glagolskega vida v slovanskih jezikih.« V: Vojko Gorjanc/Andreja Žele (ur.), *Izzivi sodobnega jezikoslovja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 187-193.
- DERGANČ, Aleksandra/Tjaša MIKLIČ (2007) »Slovenski glagolski vid z vidika italianista in rusista.« V: Miran Košuta (ur.), *Živeti mejo*. Trst/Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 219-236.
- DICKEY Stephen M. (2000) *Parameters in Slavic Aspect*. Stanford, California: Center for the Study of Language and Information.
- DICKEY, Stephen M. (2011) »The Varying Role of *po-* in the Grammaticalization of Slavic Aspectual Systems: Sequences of Events, Delimitatives, and German Language Contact.« *Journal of Slavic Linguistics* 19/2, 175-230.
- ЕРМАКОВА, М. И./НЕДОЛУЖКО, А. Ю (2005) »Серболужицкий язык.« V: *Языки мира. Славянские языки*. Москва: Academia, 309–347.
- ISAČENKO, Aleksandr Vasiljevič (1960) *Grammaticeskij stroj ruskogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. Čast' vtoraja*. Bratislava: Izdatel'stvo slovackoj Akademii nauk.
- MIKLOSICH, Franz (1883) *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*. Zw. Abdruck. Wien: Wilhelm Braumueller.
- ПЕТРУХИНА, Елена Васильевна (1998) »Сопоставительная типология глагольного вида в современных славянских языках (на материале русского, западнославянских и болгарского языков).« V: М. Ю. Черткова (ur.), *Типология вида. Проблемы, поиски, решения*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 356-363.
- ПЕТРУХИНА, Елена Васильевна (2000) *Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарским языками*. Москва: Издательство МГУ.
- ТОПОРИŠIČ, Jože (2000) *Slovenska slovnica*. Maribor: Nova obzorja.
- VOJVODIČ, Dojčil (2015) »Славянский презенс-футурум совершенного вида в отрицательно-вопросительном контексте.« V: Rosanna Benacchio (ur.), *Glagol'nyj vid : grammatičeskoe značenie i kontekst = Verbal aspects : grammatical meaning and context*. München: Verlag Otto Sagner, 573-583.
- ЗАЛИЗНЯК, Анатолий Анатольевич (1995) *Древне-новгородский диалект*. Москва: Школа «Языки русской культуры».

Summary
WHAT KIND OF PRESENT TENSE IN THE UTTERANCE
ŠE POGLEDA ME NE?

The paper discusses the meaning of the perfective present in the Slovene utterance *Še pogleda me ne*. Although it is well known that the meaning and usage of aspectual forms in Slavic languages are by no means uniform, it seems that, in Stephen Dickey's words, »when answering 'Miklosich's famous question' – *What are you doing right now?* – all Slavs will use the present tense of an impv, and not a pv verb.« The paper argues that in *Še pogleda me ne* the perfective present has a modal meaning and does not express the actual present. According to some Slovene grammars, the perfective present often means 'to be prepared, to be able, to intend ... to do something'. Even the use of the perfective present in performative utterances like *obljubim* can be described as containing a modal component – 'I am prepared/willing to promise'. Thus *Še pogleda me ne* can be interpreted as '*Še pogledati me noče*' ('He/she doesn't even want to look at me'). A similar meaning was found by A. Zaliznjak in Novgorod birch-bark letters (*prezens naprasnogo ožidanija*).

Keywords: present time, perfective and imperfective present, modal component, Slovene, aspect-related typological division of Slavic languages

Povzetek
ZA KAKŠNO SEDANJOST GRE V IZJAVI *ŠE POGLEDA ME NE?*

V prispevku se razpravlja o tem, ali bi slovenski stavek *Še pogleda me ne* lahko služil kot zgled za to, da je mogoče v slovenščini aktualno sedanjost izraziti z dovršnim sedanjikom. Čeprav ni mogoče trditi, da je vidsko obnašanje v vseh slovanskih jezikih enotno, pa se zdi, da stara Miklošičeva trditev, da je odgovor na vprašanje *Kaj počneš?* v slovanskih jezikih praviloma nedovršni sedanjik, še vedno drži. Dovršni sedanjik ima v slovenščini vrsto pomenov, vendar nima pomena aktualne sedanjosti. Kot navajata slovnica avtorjev Bajec, Kolarič, Rupel in Toporišičeva slovnica, imajo nekateri pomeni dovršnega sedanjika modalno komponento *sem pripravljen, sem sposoben, nameram narediti*. Modalno komponento ima verjetno tudi ti. *prasens effectivum* oz. performativna raba tipa *obljubim, prisežem*. Mogoče je torej trditi, da ima dovršni sedanjik v *Še pogleda me ne* modalni pomen – '*še pogledati me noče*', za kar najdemo paralele tudi v drugih slovanskih jezikih, med drugim tudi v starem novgorodskem dialektu (po Zaliznjaku *prezens naprasnogo ožidanija*).

Ključne besede: sedanjost, dovršni in nedovršni sedanjik, modalna komponenta, slovenščina, tipološka delitev slovanskih jezikov v povezavi z glagolskim vidom